

Catalunya també és...*

Ignasi RIERA i GASSIOT

Escriptor

Ho diré clar i net, com per començar: no sóc geògraf. I el respecte enorme que sento envers els que en són m'imposa, avui, un aire greu, com de persona que ha gosat transgredir els límits.

En tot cas, la culpa és vostra: m'heu convidat, amb el gest generós de qui ha parat la taula nadalenca i decideix invitar un pobre per compartir amb ell l'àpat festiu.

No sóc geògraf, però, en canvi, sento, com el personatge lul·lià, una curiositat infinita per tot allò que és i es mou al nostre entorn. En termes teatrals, m'interessa per damunt de tot l'actor, però sé que el decorat no és, en aquesta apassionant tragicomèdia humana, un mer element ornamental de suport. Hi he après, això sí, a meravellar-me del món i dels humans. No serà en va, per tant, que recordi quina era la missió encomanada a Fèlix per un pare que l'estimava tant i tant: «Ve per lo món, e meravella't dels hòmens per què cessen d'amar e conèixer Déu... Obedient fo Fèlix a son pare, del qual pres comiat amb gràcia e benedicció de Déu. E amb la doctrina que li donà son pare, anava per les boscatges, per munts e per plans, e per erms e per poblats, e per prínceps e per cavallers, per castells, per ciutats; e meravellava's de les meravelles qui són en lo món: e demanava ço que no entenia, e recontava ço que sabia...» Voldria, en tot cas, ser fidel al mandat d'aquesta proposta i confirmar-vos que sí que he estat una persona, un vianant, perdut no en erms però sí en boscos de semàfors i en coves de metros i d'estacions de trens de rodalies; no de castells ni d'esglésies, però sí de tavernes i de paradetes de venedors de cupons. La meva zoologia urbana no té ni llops, ni serps, ni guineus, ni lleons, ni els mítics orifanys d'un Ramon Llull. Sí que té, en canvi, semàfors que tracten d'imposar un fre cromàtic als ramats d'humans o a l'allau de bèsties amb motor desfermades, i foradades o túnels per on treu els ulls el rinoceront poderós que alguns anomenen «metro».

Pau Vila explica que va començar a treballar com a geògraf mitjançant l'art antic de la pregunta senzilla als que coneixien l'indret, als que hi vivien tot l'any. Els preguntava

si pluvia o no, si s'hi feia blat o si el vent malmestia les collites, preguntava com s'ho feia la gent per comprar i per vendre. Doncs bé: jo he tractat d'entendre el país, Catalunya, passejant-m'hi sense prejudicis i sentint, preguntant per què o per qui allò que jo veia resultava tan diferent que allò que d'altres m'havien explicat sobre aquell indret. Dit d'una altra manera: a la pregunta de com és Catalunya, la seva imatge, la seva fesomia geogràfica, n'hi he afegit dues més: «com funciona tot això», i «quins interessos han forçat aquesta evolució».

(Ho explicaré amb un exemple: sovint els retrats turístics o les benintencionades geografies comarcals et parlen d'un poble o d'una ciutat, del seu nucli antic, sense dir-te que et serà molt difícil *aparcar-hi!* Has llegit una monografia sobre el patrimoni històrico-cultural d'aquell racó. Potser has tingut la sort de poder llegir un relat que en parla o la descripció d'un dels excel·lents memorialistes catalans. Quan arribes a lloc... no saps ni com baixar del cotxe. Com a la vaca cega, que enguany en fa cent que no hi veu, se't posen tels als ulls. I la imatge se't complica quan t'adones que l'entrada al racó que t'havia de produir l'èxtasi momentani, l'orgasme contemplatiu, ha estat ocupada per la seu d'una entitat bancària. I que la cua no és de devots visitants sinó de gent que espera per poder fer ús del caixer automàtic).

Les persones i el paisatge

Italo Calvino deia que les ciutats es defineixen pel desert contra el qual lluiten. Excel·lent intuïció! Calvino es referia als viatges de Marco Polo, l'explorador que sabia molt bé per què una ciutat neix de la necessitat de defensar-se. Jo diria, a més, que, un cop nascudes, les ciutats han estat l'espai d'intervenció preferent dels especuladors. Uns alemanys pro-nazis elogiaven el Gernika de Picasso: «Quin gran retaule que ha fet mestre! «I Picasso els responia, ràpid: «No l'he fet jo, l'han fet vostès!» Algun dia, a la mai no escrita *Historia universal de la infàmia* de J.L. Borges haurem de catalogar les gestes dels especuladors com a elements decisius de l'urbanisme que hem heretat. Mai no he compartit aquesta amnistia moral amb què tractem d'oblidar les causes concretes de moltes misèries. Quan sento el representant d'un municipi perifèric que m'explica el llistat de dèficits heretats, pendants de solució, crec que hauríem de poder explicar, sense embuts, qui va ser el beneficiari d'aquest desgavell, quines plusvàlues i quines fortunes han estat l'efecte subsegüent d'aquella voracitat. Ho dic perquè sovint m'he mirat el paisatge del meu entorn *també* amb ulls de polític. Mai no he renegat del meu segon ofici, el de polític, al qual he arribat sense vocació i en el qual em moc encara com si fos un intrús. La política ens va ensenyar un dia que no bastava contemplar el paisatge sinó que, a més, havíem de mirar de transformar-lo. Em sento en deute amb aquella gent que, ara fa vint-i-cinc anys, quan la nit del franquisme encara era una llosa que ens esclafava el cap i la consciència, ens van començar a explicar què s'havia de fer per convertir l'entorn en un espai més habitable. Ens venien a dir: «la duresa de les ciutats ha estat, massa sovint, una duresa programada. Lluitar contra els ghettos, o contra la marginació de molts ciutadans, vol dir, en primer lloc, lluitar a favor d'un urbanisme de rostre humà, en què les persones tornin a ser, ei, si pot ser!, el centre del paisatge».

Excuseu-me una digressió personal. Sóc fill del barri barceloní de Vallcarca, espai que compartia amb dos pobles antics, finalment annexats a Barcelona: Sarrià i Gràcia. A Sarrià, perquè hi feia estudis —vaig ser el mal alumne d'un excel·lent professor, el doctor

Vilà i Valentí—, i a Gràcia, perquè el pare hi tenia una impremta petita. Gràcies a l'escoltisme, encara clandestí, vam aprendre a recórrer la ciutat. Jo sempre havia viscut a racons on la ciutat em semblava, —gràcies, Cirici—, un espai que coneixia pam a pam. I això em va portar a sentir-me segur a la ciutat i a observar que la ciutat sempre canviava, era cada dia diferent, emocionant. Quan, al cap d'uns quants anys, el periodista Luis Arribas Castro va fer cèlebre la frase-proposta: «la ciudad es un millón de cosas», jo li hauria concedit, de cor, l'Englantina, perquè explicava amb una facilitat envejable allò que la vida m'anava ensenyant. Quan, al cap d'uns quants anys, vaig anar a viure al barri de Sant Ildefons de Cornellà —l'any que ve farà vint-i-cinc anys que sóc baixllobregatí d'adopció— vaig entendre que el mecanisme havia de ser el mateix. Jo no podia viure en un espai anònim. Em veia en l'obligació de «monumentalitzar» la perifèria, en la línia del que proclamava Oriol Bohigas. Aviat, però, em vaig adonar que no hi havia monuments de pedra, ni parcs amb jardins romàntics, en aquell racó de Catalunya. I aleshores vaig descobrir que les persones eren i serien el meu paisatge. Tot se'm va convertir en paisatge monumental, en referència literària, en mini-llegenda. I ara, quan amb el realitzador Joan González estem preparant una pel·lícula sobre la història viva del barri de Sant Ildefons, la dita «Ciudad Satélite», ens adonem que tenim ben apamat el barri que d'altres miren amb la basarda de qui no gosa penetrar en aquella jungla d'asfalt. Jo, un dia, vaig poder exclamar, transfigurat: «Acabo de descobrir un món nou...» I si l'amor empeny cap al coneixement, el coneixement empeny cap a l'amor. Em sento el joglar que vol cantar les gestes d'una comarca trossejada. No hi ha res tan determinant per a una persona com l'aventura de descobrir, a poc a poc, amb la saviesa tranquil·la d'un bon vi, una nova ciutat.

Llegir l'espai geogràfic des del cens

Quan algú em pregunta què pot llegir per conèixer tal o qual indret de Catalunya, contesto sempre: «El cens, el padró municipal». La demografia és la ciència que estudia les aportacions de l'espècie humana al paisatge. El cens et dirà l'origen les persones que viuen a tal indret, el seu grau d'estudis, si tenen o no tenen fills, si són grans o no tan grans. Si qui em pregunta insisteix, recomano sempre un exercici iniciàtic: «fotocopia un mapa o un plànol, dóna un tomb per l'indret, tracta de recol·locar el que has vist en el plànol... i ja començaràs a saber més coses sobre aquell lloc». És un exercici que proposo sovint als que ja viuen en un lloc i creuen que el coneixen. Els suggereixo que dibuixin de memòria el plànol d'aquell barri o poble, que indiquin per on passa més gent, que dibuixin els blocs de cases més noves i més velles, que recordin els punts de compra habitual i que marquin amb una ic els punts negres, les «noses» d'aquell racó de poble o ciutat. L'exercici acaba resultant sorprenent perquè descobreixes que no coneixem, ni gens ni poc, l'entorn en què vivim. Si preguntes, a més, quins són els punts negres, des d'una òptica social, encara assisteixes a un exercici més estrany de la perplexitat. No sabem ni on vivim ni amb qui vivim.

(L'exercici me'l va suggerir el llibre d'un pedagog italià, Mario Lodi. A l'editorial on treballava vam voler traduir un llibre molt ben informat pels nostres assessors. El títol ja ens plantejava problemes: *Il paese sbagliato*. La traducció final va ser perversa: *El país errado*, perquè crec que l'italià *paese* poc tenia a veure amb «país». El tema del llibre era una experiència escolar a Vho. El mestre, Mario Lodi, proposava als alumnes un re-

corregut dibuixat pel poble tot seguint el camí que feien el que recollia la llet i el carter. Quan els alumnes van haver dibuixat el poble, de sobte es van adonar que *aquell* poble imaginat tenia ben poc a veure amb el poble real. I Lodi va dedicar el curs, monogràficament, a rescatar el poble que la imaginació infantil havia transfigurat i, en part, segregat).

Quan proposava com a títol per a la conferència el de *Catalunya també és...*, em proposava, en part, l'exercici en veu alta d'una proposta assajada ja en un altre llibre meu: *Crònica apòcrifa dels catalans*. La meua tesi era i és que Catalunya és un país més estimat que conegut..., que potser l'estimem tant perquè el coneixem poc..., que expressions que qualifiquen Catalunya com «la terra més ufana sota la capa del sol» no resisteixen ni la més ingènua de les comparacions amb moltes nacions veïnes. Aquesta tesi m'ha ajudat a estructurar-la vint anys de comarcalisme baixllobregatí, viscuts sota la inspiració i l'aixopluc del Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat. I he mirat de treballar, d'acord amb aquesta tesi, en un llibre tan caòtic com ben estimat: *Off Barcelona*. Es tracta de dir: jo què sé sobre Catalunya? Les respostes palesaran els coneixements globals, les mitologies col·lectives que hem anat emmagatzemant. Si, tot amb tot, passeu de la categoria a l'anècdota i tracteu d'esbrinar el per què d'aquella plaça que hi al xamfrà d'on viviu, o l'origen estrany d'aquest o d'aquell topònim, el vostre enciclopedisme de coneixements catalans començarà a trontollar. Manifestareu amors globals però no us serà fàcil acaronar amb precisió i amb saviesa la persona estimada. La redescoberta del localisme com a mètode té tot el valor de la proposta del cuiner que, més enllà dels seus coneixements dietètico-gastronòmics, se sent en l'obligació concreta de servir una sopeta de peix o una ben humil truita francesa, cuita per fora i crua per dins.

I continuo amb la metàfora de la cuina: mentre que els catalans ens barallem sobre els grans projectes del país, els nostres fills devoren productes exòtics dels «fast-food» importats perquè no acaben d'entendre la nostra negligència pel que fa a la cuina quotidiana. No hi ha res que desinfilii tant la pedanteria d'un savi com la pregunta sobre el més petit dels detalls de la seva especialitat que conformen la seva vida quotidiana. Per què ens hem tornat tan ignorants i ahora tan presumptuosament pedants? Com podem capgirar aquest estat de coses? Ens ho diria Pau Vila: «tornant a passejar pel país, sense prejudicis, sense fums».

La funció didàctica dels centres històrics: a la recerca de noves centralitats

El meu llibre *Off Barcelona* va néixer d'un equívoc i d'un acte de revolta. L'editor em suggeria una nova guia de Barcelona. El 92 havia estimulat els editors a publicar-ne a cabassos. M'hi vaig negar perquè a la majoria de guies barcelonines no es parlava dels meus referents més estimats: ni de Vallcarca, ni del Clot (on molts anys, al peu del pont d'Espronceda, havia exercit com a professor), ni de la Bordeta (on havia treballat tretze anys al món editorial). Això sí: totes les guies repetien, copiant-los les unes de les altres, els tòpics herculans sobre Barcelona, la seva Rambla, el barri Gòtic, el Quadrat d'Or i una mica de Gaudí. Vaig pensar: com és que no tenen en compte les monografies del meu amic Díez de Quijano sobre les masies d'Horta? Com és que no aprofiten la molta saviesa fitxada gràcies a la feina de formiga d'un Jaume Fabre o d'un Josep M. Huertas? Després de llegir aquestes guies, si fos veí de Ciutat Meridiana em negaria a pagar els

impostos... fins que el meu barri constés a les guies editades amb subvencions oficials. I tip de tot això, vaig voler escriure un llibre iniciàtic i apologètic sobre l'entorn de Barcelona. Mentrestant pensava: i de què serveixen els centres urbans? Vaig decidir que tenien un valor pedagògic... però que a vegades més que revelar velaven el coneixement del tot urbà. Renato Nicolini, responsable de política cultural a Roma quan n'era alcalde l'historiador de l'art Giulio Carlo Argan, em va explicar el valor dels centres urbans. Insistia en què resumien els missatges pedagògics bàsics de la història de la ciutat. I sol ser així. Alhora, m'explicava que no és senzill tenir seny a l'hora de decidir que s'ha de fer amb el patrimoni històric d'una ciutat. Em feia preguntes com ara: «S'ha de conservar tot, amb el cost que això comporta? Si no tot, amb quins criteris decideixes què salves i què no? Què és més prioritari: garantir la salvació del passat o convertir-lo en una proposta de futur?»

Mai no ho he sabut. Penso que si Cultura és Herència... hauriem d'entendre el Patrimoni Històric com una paga i senyal del futur en què volem invertir, no d'esquenes al passat sinó com a argument de futur.

Fa pocs dies era a Sant Pere de Ribes. O, més ben dit, al barri de les Roquetes que és en el terme municipal de Sant Pere de Ribes. Els veïns m'explicaven l'origen del barri: quan van començar a ser prohibides les migracions interiors a Catalunya, i obligaven a tornar cap al sud la gent que arribava a l'Estació de França, va començar a ser costum que la gent baixés a Vilanova i la Geltrú... i s'amagués uns quants dies al lloc on ara hi ha les Roquetes. A poc a poc, va anar sorgint el barri. Quan ara vol recuperar les seves arrels, vol retre testimoniatge al seu primer veí i sol·licita, en va, que un nou centre docent porti el seu nom. La polèmica està servida: és més important el militar, el senyor feudal, el bisbe o el traficant d'esclaus que es va enriquir al poble... que l'emigrant nu que ha ajudat a transfigurar, totxo a totxo, peça a peça, la història de Catalunya?

Catalunya, l'oficial, ha de trencar esquemes i esquizofrènies, si vol ser feliç. I per això ha de reconèixer els seus orígens reals, encara que no coincideixen amb els del «vencedor».

Sóc un metroferit

Jo, que mai no he estat un lletraferit, sí que em sento, en canvi, un metroferit: metros, cementiris, mercats centrals i estacions de tren centren la meva atenció de turista, quan visito aquests mons de Déu. Si sempre, al capdavant, acabem visitant museus i catedrals es deu a la pressió ambiental i al fet d'haver triat, en aquesta vida, companyes i companys capbussats en el món de la cultura artística.

Si algú visita Barcelona, Cap-i-Casal de Catalunya, i vol conèixer la ciutat i el seu entorn, que no badi: no deixi que el segrestin cotxes oficials amb xofer, ni amabilíssims caps de protocol. Que es fiqui, amb fe d'espeleòleg, a les entranyes de la ciutat i que viatgi en metro. La Barcelona del metro, que depèn d'una companyia municipal, tampoc no té massa a veure amb la Barcelona de les publicitats oficials. I és una llàstima. El metro, a més, explica on hi ha la gent que compon aquesta realitat magmàtica que és l'extinta Corporació Metropolitana de Barcelona i que constitueix no solament una part important de la Regió I sinó també el rebost de nous catalans, la densitat demogràfica més important

de Catalunya. (Dit a l'inrevés: cada dia és més difícil ser català de fora de l'àrea comunicada mitjançant el metro).

El metro uneix municipis com Barcelona, Badalona, l'Hospitalet, Esplugues —molt menys del que Esplugues voldria—, Cornellà, Sant Adrià del Besòs i Santa Coloma de Gramenet. Potser aviat el metro arribarà també a Sant Joan Despí i a Sant Boi de Llobregat. Potser també a Sant Just Desvern. La geografia del metro resulta, en tot cas, apassionant, perquè t'explica que com hi ha un rere-país, hi ha també un rere-ciutat. Quan, als debats i col·loquis més o menys internacionals, més o menys pedants, més o menys avorrits, més o menys pre-electoralis sobre les ciutats perifèriques em pregunten «què és la perifèria», contesto: «gairebé sempre, la parada final de la línia de metro».

Josep M. Espinàs va publicar un llibre sobre els noms de les parades de metro. Jo voldria, algun dia, publicar una novel·la, a l'estil d'un bell exercici literari de Julio Cortázar, escriure la Comèdia humana dels metros, tot allò que s'ha de saber per viure i per morir al metro. Si Unamuno havia escrit allò tan carrinclò de «me duele España», jo voldria escriure una frase tan poc postmoderna com «me duele el metro». Perquè si Don Miguel escrivia allò precisament perquè s'estimava Espanya —l'amor sol ser cec—, jo escric això perquè m'estimo el metro —ceguesa al quadrat—, però em rebenta que hi hagi viatgers que tractin de magrejar les noies o els nois joves que hi viatgen, que hi hagi gent que aprofiti que al metro té més públic que als mítings polítics per dir bajanades, o que hi hagi pispes especialitzats en l'art de deixar-te, al metro, sense diner líquid per acabar la setmana.

Al meu llibre esmentat *Off Barcelona* suggereixo als barcelonins que sàpiguen on viuen, i de quin entorn s'han de sentir dignes, a través del metro. Si el seu amor pel país és tan i tan gran... els recomanaré carrilets i trens de rodalies, però això ja seria l'objecte d'una altra exposició.

Catalunya també és...

Quan el Parlament de Catalunya em va encarregar la presidència de la Comissió d'Estudi de les Bosses de Pobresa a Catalunya, vaig tenir la impressió que començava a saber en quin país vivia, i vaig entendre el sentit apassionant de l'obra no-de-creació-literària de Paco Candel, el seu estudi sobre *La nova pobresa a Catalunya* o els treballs que componen el llibre sobre *Els que no segueixen*. Em vaig sentir colpit pels informes de Pilar Malla, de Càritas Diocesana, sobre realitats catalanes que solen quedar fora de la foto de les oficialitats. Vaig entendre el llibre d'Àlex Masllorens, sobre *El Quart Món a Catalunya*, i vaig voler preguntar als polítics d'on els venia l'entusiasme institucional a l'hora de proclamar les grandeses de la nostra petita pàtria, sense ni esmentar la torna de tants fervors. Des d'una òptica social, algú ens recordava que Catalunya també era... Els dotze volums del *Mapa de la Pobresa a Catalunya* —editats en anglès però no en català— estic segur que suscitarien l'interès sempre apassionat d'un Pau Vila, del que escrivia, en temps de guerra, articles lúcids sobre «concentracions deficitàries», «el sucre», «la llet» o la «bata de l'ou». No vull, amb això, negar el mèrit dels que s'esforcen per descriure les magnificències de Catalunya, les seves aspiracions col·lectives. Trobo, però, que hauríem de fer un pacte, ara que ja no dubtem de la voluntat majoritària d'avançar cap a

fórmules més generoses d'autogovern, en l'exercici del dret a l'autodeterminació: el pacte que ens portés a revisar la història i la geografia oficials de Catalunya, per tal d'incloure-hi les mutacions que sobre el comportament dels catalans hi han provocat tant els canvis de sistemes productius, de relacions laborals, de migracions com les autopistes o les dèries d'un turisme de muntanya, de nou estil, o de platges internacionalitzades.

* Text de la conferència pronunciada a la sala Prat de la Riba de l'Institut d'Estudis Catalans, dilluns 25 d'octubre de 1993, en la sessió inaugural del curs *Països, regions, fronteres en un món canviant*, organitzat per la Societat Catalana de Geografia.